

Հնորդավոր Ամանոր և Սուրբ Ծնունդ

ՄԵՏԱՔՍԵ

ՏԱՐԵՄՈՒՏԻ ՄԱՆԹԱՆՔՆԵՐ

Թե աշխարհում փակ դռներ կան,
Թող որ բացվեն այս գիշեր,
Ու Նոր տարին նոր խնդությամբ
Թող ներս մտնի այս գիշեր,
Թե կան դատարկ, համր տներ
Մանկան ճիչով թող լցվեն,
Ով փնտրում է սրտանց մեկին
Հանկարծ գտնի այս գիշեր:

Թե կան լացող, տխուր աչքեր,
Թող ծիծաղեն այս գիշեր,
Կանչող ձեռքերն իրար հասնեն,
Հրաշք ապրեն այս գիշեր:
Թե կան սրտեր չար նախաձեռով,
Դառնան բարի ու ներող,
Եվ ուրիշի ուրախ կյանքով
Խանդավառվեն այս գիշեր:

Թե մոլորված անցորդներ կան,
Դարձի թող գան այս գիշեր,
Սրբագործված սիրով մտնեն
Իրենց օջախն այս գիշեր,
Թե կան բախտի փշոտ ծամփեք,
Թող ծաղկունքով կանաչեն
Ու երջանիկ սպասումով
Բոլորն արբեն այս գիշեր...
Թե աշխարհում պանդուխտներ կան,
Թող տուն դառնան այս գիշեր,
Հայրենական հավերժությամբ
Ողջագուրվեն այս գիշեր:

ՎԱՍՏԱԿԱԾ ՏԱՐԵԼԻՑ

ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտը նշեց իր 60-ամյա հոբելյանը

«Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտը ՀՀ ԳԱԱ-ի և հայրենական գիտության լավագույն կառույցներից մեկն է: Ինստիտուտում, սկսած իր առաջին տնօրեն ակադեմիկոս Սերգեյ Մերգելյանից, հավաքվել են այնպիսի գիտնականներ, ովքեր ջանք չեն խնայել զարգացնելու ինստիտուտը և արժանի պատիվ են բերել մեր երկրին»,- իր ողջույնի խոսքում ասաց ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը:

Ներկայացնելով ինստիտուտի 60-ամյա պատմությունը՝ ինստիտուտի տնօրեն Վլադիմիր Սահակյանը նշեց, որ համակարգչային տեխնոլոգիաների զարգացման վաղ շրջանում ԽՍՀՄ-ում Հայաստանը դարձավ բազային կենտրոն համակարգիչների նախագծման և ստեղծման գործում և կենտրոնացրեց իզոլացված տնօրեններ:

«Գիտությունների ակադեմիայի համակարգում ստեղծվեց հաշվիչ կենտրոն,

որը պետք է կատարեր հիմնարար հետազոտություններ և ծրագրային ապահովում՝ ստեղծվող մեքենաների համար: Ինստիտուտը տարիների ընթացքում իրականացրել է գիտական հետազոտություններ և մասնակցել է Հայաստանում տնտեսության բարդ հաշվողական խնդիրների լուծմանը»,- ասաց Վլադիմիր Սահակյանը:

ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը գիտության ոլորտում ներդրած մեծ ավանդի և բեղմնավոր գործունեության համար Ոսկե հուշամեդալով պարգևատրեց ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահ, ակադեմիկոս Յուրի Շուբուրյանին, ով խոշոր ներդրում ունի հաշվողական կառուցվածքների սինթեզի ավտոմատահանրահաշվական մոտեցման զարգացման մեջ և ակտիվորեն մասնակցել է Արմավիրյան, հայկական հաշվողական Գրիդ ինֆրակառուցվածքի ստեղծմանը: 1986-2006 թվականներին նա եղել է ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտի տնօրեն:

ՀՀ ԳԱԱ գիտության պետական կոմիտեի նախագահ Սամվել Հարությունյանը կոմիտեի Ոսկե մեդալ շնորհեց ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտի տնօրեն Վլադիմիր Սահակյանին: «Ինստիտուտն ունի ոչ միայն հանրապետական, այլ նաև տարածաշրջանային նշանակություն: Հաշվողական ռեսուրսների ստեղծման գործում ինստիտուտը շատ մեծ օգնություն է ցուցաբերել հարևան Վրաստանին, ունի մեծ ներդրում ՆԱՏՕ-ի ծրագրերում, եվրոպական միջավայրին ԳՐԻԴ համակարգի միացման գործում»,- իր խոսքում

նշեց Սամվել Հարությունյանը:

Հոբելյանի առթիվ ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը վաստակագրեր հանձնեց Իզոլ Ջաս-լավսկուին, Եվգենի Հարությունյանին, Հրանտ Մարանջյանին, Էդուարդ Պողոսյանին, Լևոն Ասլանյանին, Հակոբ Սարուխանյանին, Արամ Նանայանին, Գուրգեն Խաչատրյանին:

ՀՀ ԳԱԱ գովեստագրերով պարգևատրվեցին Արտակ Պետրոսյանը, Արտաշես Միրզոյանը, Հրաչյա Ասատրյանը, Հասմիկ Սահակյանը, Սեդա Մանուկյանը, Մարիամ Հարությունյանը:

ՀՀ ԳԱԱ պատվոգրեր հանձնվեցին Սուրեն Ավադեղյանին, Արսեն Մադաթյանին, Սամվել Դարբինյանին, Իսկանդար Կարապետյանին, Մելիք Կարախանյանին, Ռուզաննա Մելիքյանին:

Ինստիտուտի տնօրեն Վլադիմիր Սահակյանը շնորհակալագրեր հանձնեց 25 և ավելի տարիներ ինստիտուտում գործունեություն ծավալած աշխատակիցներին:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Օրարուհի, ում սիրտը բաբախեց հայերիս համար

ՆԱԻԲԱՌԱԷ ՄԱՐԻԱ ՅԱԿՈԲՍԵԱՆԻ ՃԱՆՈՅԱՆ 135-ԱՄԱՆԱԿԻՆ

Խիղճը մարդու կարևոր ու անհրաժեշտ որակներից է, նրան մյուս՝ ոչ բանական, ոչ ասուն կենսաբանական արարածներից տարբերող էական հատկանիշներից մեկը: Տարբեր մարդիկ տարբեր չափով են օժտված այս որակով՝ ումանք՝ շատ, ոմանք՝ քիչ: Լինում են, սակայն, մարդիկ, ովքեր ոչ միայն մեծ խղճի տեր են, այլև մարդկային խղճի կրողները: Տիեզերքից մեծ նրանց խիղճը չի ճանաչում ոչ մի սահմանափակում՝ ոչ ազգային, ոչ ռասայական, ոչ կրոնական, ոչ մշակութային, ոչ հասարակական, ոչ... ոչ..., ոչ... ոչ մի: Մարդկային խղճի նման կրողներ եղել են անցյալում, կան այսօր, կլինեն և վաղը. անշուշտ, կային նաև անցյալ դարասկզբին՝ մեր ազգի մեծ մղձավանջի օրերին. նրանցից էր Մարիա Յակոբսենը:

Մարիա Յակոբսենը ծնվել է 1882 թ. նոյեմբերի 6-ին Դանիայի Սիմ փոքրիկ քաղաքում: Դեռ պատանեկան տարիներին դանիական մանուկում հրապարակվող հոգվածներից Մարիան տեղեկանում է 1894-1896 թթ. Օսմանյան կայսրությունում հայերի նկատմամբ իրականացվող հալածանքների և համիդյան ջարդերի մասին:

19-րդ դարի 90-ական թվականներին սկանդինավյան երկրներում և, մասնավորապես Դանիայում սկսված հայասիրական շարժման անդամները հանդես են գալիս համիդյան կոտորածները դատապարտող նախաձեռնություններով ու

ելույթներով: 1900 թ. Դանիայում հիմնվում է «Կանանց առաքելության աշխատողներ» ((ԿԱԱ), Kvindelige Missions Arbejdere (K.M.A)) կազմակերպության դանիական մասնաճյուղը, որն օժանդակություն է ցույց տալիս հարբերդի, Մարաշի, Վանի, Մուշի գերմանական որբանոցներում ապաստան գտած հայ որբերին: 1906 թ. ավարտելով հիվանդապահուհիների դասընթացները՝ Մարիա Յակոբսենն անդամագրվում է մշված կազմակերպությանը և իբրև միսիոներուհի ուղևորվում հարբերդ՝ տեղի հայությանն օգնելու: 1907 թ. նոյեմբերին երիտասարդ միսիոներուհին ժամանում է հարբերդ, որտեղ նշանակվում է փոքրիկ հիվանդանոցի կառավարչուհի: Կարճ ժամանակահատվածում սովորում է հայերեն՝ տեղացիների հետ հաղորդակցվելու համար: Միաժամանակ սկսում է զրառումներ կատարել իր օրագրում, որը հետագայում պիտի դառնար Հայոց մեծ եղեռնի ակնմատենների արժեքավոր վկայություններից մեկը. օրագրի առաջին գրառումն անում է 1907 թ. սեպտեմբերի 7-ին, վերջինը՝ 1919 թ. օգոստոսի 6-ին: Շուրջ 600 էջանոց այս գրվածքում գլխավորապես ներկայացված են 1915-

Մարիա Յակոբսենը որբացած հայ երեխաների համար հայթայթում է մշակութային միջոցներ: 1920-1921թթ. վերստին ուղևորվում է հարբերդ, սակայն թուրքական իշխանությունները չեն արտոնում նրա մուտքը Օսմանյան կայսրություն. Յակոբսենը մեկնում է Բեյրութ՝ իր գործունեությունը Լիբանանում շարունակելու նպատակով:

1919-1922 թթ. օսմանյան տերության մեջ ծայր են առնում նոր հալածանքներ հայ գաղթականների և, հատկապես, որբերի նկատմամբ. նրանցից շատերին տանում էին թուրքական պետական որբանոցներ: Այդ կապակցությամբ Մերձավոր Արևելքի ամերիկյան նպաստամատույցի նախաձեռնությամբ սկսվում է 110 000 հայ որբերի տարահանումը Օսմանյան կայսրությունից դեպի Հունաստան, Սիրիա, Լիբանան, Արևելյան Հայաստան, Ռուսաստան: Մարիա Յակոբսենը իր մեկ այլ հայրենակցուհու՝ միսիոներուհի Քարեն Մարի Պետերսոնի հետ 1922 թ. հունվարին որբերի մի մեծ խումբ փոխադրում է Բեյրութ: 1922-ի հուլիսին Կիլիկիայից տեղափոխված 208 որբերի հետ հաստատվում է Բիբլոս և Բեյրութ քաղաքների միջև ընկած Ջուբ Միքայիլ բնակավայրում (ԿԱԱ-

«Մամա Յակոբսեն» անունով էին կնքել: «Մամա Յակոբսենը» հազարավոր որբերի դաստիարակեց որպես հայ ազգի օրինավոր զավակներ. նրանցից ոմանք հետագայում դարձան հոգևորականներ, բժիշկներ, ուսուցիչներ և պարզապես լավ մարդիկ:

Թողնելով իր քաղաքակիրթ հայրենիքը նա եկավ մարդկության մեծագույն չարիք-կայսրություններից մեկը հանդիսացող օսմանյան ծավալապաշտ ու եղեռնապաշտ տերություն և իր անձը ամբողջովին նվիրեց կյանքի վերջին արյունալի օրերն ապրող մի հին, բարի ու իմաստուն ժողովրդի, որ անսահմանորեն շատ էր տվել աշխարհին ու մարդկությանը, բայց, ահա, ի պատասխան, բնաջնջվում էր նրա քար հայացքի առջև, արժանանում նրա քար անտարբերությամբ:

2010 թ. Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտը որպես նվիրատվություն ստացավ մեծ մարդասեր դանիուհու արխիվի մի մասը՝ անձնական իրեր, մինչ այդ երբեք չիրապարակված լուսանկարներ, զեկույցներ, բացիկներ և այլն: Արխիվի մի մասն էլ՝ ալբոմը և ծեռագիր օրագիրը, գտնվում են Լիբանանում, իսկ միսիոներական զեկույցներ-

րը, հաշվետվությունները, լուսանկարները և այլն՝ ԿԱԱ-ի դանիական արխիվում: Մարիա Յակոբսենի ծննդյան 130-ամյակի առթիվ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտը թողարկեց հոբելյանական բացիկ:

Հավերժ լույս մեծ դանիուհու շիրմին:

Հրայր ԲԱԼՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

Երևանում կայացավ «Ճառագայթման կենսամարկերները շրջակա միջավայրում. ուսկի գնահատման արդյունավետ միջոցներ» միջազգային գիտաժողովը

Գիտաժողովի շրջանակներում ոլորտի առաջատար գիտնականները և մասնագետները քննարկեցին շրջակա միջավայրում ճառագայթման ազդեցության գնահատման կենսամարկերների կիրառության առկա և մշակվող ուղղությունները:

Գիտաժողովին մասնակցում էին գիտնականներ ԱՄՆ-ից, Ավստրիայից, Ավստրալիայից, Ալբանիայից, Բելառուսից, Գերմանիայից, Իտալիայից, Կանադայից, Մեծ Բրիտանիայից, Շվեդիայից, Ուկրաինայից:

Գիտաժողովում արծարծված հիմնական թեմաներն էին՝

- ճառագայթման կենսամարկերների զգայունությունը,
- կենսամարկերների սպեցիֆիկությունը տարբեր սթրեսային գործոնների ազդեցության նկատմամբ,
- ճառագայթման կենսամարկերների զգայունության կապը ճառագայթման հետևանքների վաղ հայտնաբերման և կանխարգելման հետ,

■ ճառագայթման մոնիթորինգի մեթոդաբանական անճշտությունները,

■ կենսամարկերները որպես ճառագայթման և դրա ազդեցության գնահատման առավել արդյունավետ միջոց,

■ ՆԱՏՕ-ի արձագանքման ծրագրերի շրջանակներում կենսամարկերների կիրառման նպատակահարմարությունը ֆինանսական և գործնական տեսանկյունից:

Գիտաժողովը կազմակերպել էին ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտը և Սալֆորդի համալսարանը (Մեծ Բրիտանիա)՝ ՆԱՏՕ-ի ֆինանսավորմամբ:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

ՆՀԱՆԱՎՈՐ ՀԱՅԵՐ ՀԵՆՐԻ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ (ԳԱՐԱԲԵԴՅԱՆ)

Ծնվել է 1901 թ. Դորչեստեր տեղանքում (ԱՄՆ, Մասսաչուսեթսի նահանգ), բնիկ խարբերդցու ընտանիքում: 1922 թ. ավարտել է քոլեջը: 1923-ին Հարվարդում պաշտպանել է գիտությունների մագիստրոսի թեզ, իսկ 1930-ին Բրիստոլում՝ դոկտորական թեզ կիրառական մաթեմատիկայի գծով:

Մաթեմատիկական ֆիզիկայի խոշոր մասնագետը հայտնի է ԱՄՆ-ում որպես ատոմային ռումբի ստեղծման տեսաբաններից մեկը:

1939 թ. հոկտեմբերի 11-ին հայտնի ֆինանսիստ Ալեքսանդր Սաքսը, որը մուտք ուներ Սպիտակ տուն, որպես Թ. Ռուզվելտի ոչ պաշտոնական խորհրդատու, հնարավորություն ստացավ անձամբ պրեզիդենտին հանձնելու նամակ՝ կազմված Սցիլարդի և ստորագրված էյնշտեյնի կողմից:

Պրեզիդենտը, ծանոթանալով նամակին, հարցրեց.

- Ալեքս, դուք ուզում եք վստահ լինել, որ նացիստները մեզ չեն խաբի:

- Միանգամայն ճիշտ է,- պատասխանեց Սաքսը:

Դրանից հետո Ռուզվելտը կանչեց իր գեներալ-ատաշեն Ուեստոնին՝ «Պա» մականունով և ցույց տալով փաստաթղթերը՝ դիմեց նրան խոսքերով, որոնք հետագայում լայնորեն հայտնի դարձան. «Պա», սա պահանջում է գործողություններ:

ԱՄՆ-Ի ԱՏՈՄԱՅԻՆ ՌՈՒՄԲԻ ՀՈՒՄԲԻ ՄՏԵՂԾՈՂՆԵՐԻՑ ՄԵԿԸ

«Եթե ես իմանայի, որ գերմանացիները հաջողությունների չեն հասնի ատոմային ռումբի ստեղծման գործում, ես երբեք մատու էլ չէի շարժի»,- հետագայում ավստոսում էր էյնշտեյնը:

1942 թ. օգոստոսին Չերչիլն ու Ռուզվելտը պայմանավորվեցին աշխատանքներն սկսելու մասին, և 1942 թ. օգոստոսի 13-ին ծնվեց «Մանհեթեն ծրագիրը» ու միանգամից սկսեցին գործել Նյու Մեքսիկա նահանգի Լոս Ալամոս, Նյու Յորք նահանգի Յանգհոդ և Թեննեսի նահանգի Օքիդ կենտրոնները:

Գիտնականների, ինժեներների, զինվորականների, օպերատորների և բանվորների 150 հազարանոց բանակը կարճ ժամանակամիջոցում ոչ միայն պետք է ստեղծեր բնության մեջ գոյություն չունեցող ինչ-որ բան, այլև կազմակերպեր դրա պատճենավորումն ու բազմացումը, ստեղծեր կոնկրետ տեխնոլոգիա և արդյունաբերություն, մշակեր նոր էներգաէկոնոմիկա, եթե պետք լիներ, նույնիսկ ատոմային դարի փիլիսոփայություն:

Լոս Ալամոսում ռումբի ստեղծմամբ զբաղվում էր XX դարի ֆիզիկայի կորիֆեյների խումբը՝ Օպիի Ռոբերտ Օպենհեյմերի գլխավորությամբ, և մասնակցությամբ Յանգ Բետեի՝ տեսական ֆիզիկայի ստորաբաժանման ղեկավար, Գ. Կիստյակովսկու՝ ռումբի ֆիզիկա, Է. Ֆերմիի՝ քիմիա և մետալուրգիա, և ուրիշներ: Գործողություններն ամբողջ ճակատով սկսեցին ծավալվել այն բանից հետո, երբ լեգենդար Էնրիկո Ֆերմին 1942 թ. դեկտեմբերին Չիկագոյում Սթագ Ֆիլդի նկուղում արձակեց առաջին պարզունակ ռեակտորը: Ապա ստեղծվեց Օքիդյան ռեակտորը:

Օքիդյան ռեակտորի գլխավոր ստեղծողներին՝ Վիգներին և Ֆերմիին էր մնում մասնագետի ընտրությունը, որն ընդունակ լիներ ոչ միայն լուծել ծագած խնդիրները, այլև կազմակերպեր նոր ինստիտուտի՝ ֆիզիկոսների, մաթեմատիկոսների՝ գոյություն չունեցող բաժնի:

Գ. Բետեի խորհրդով, 1944 թ. այդ պատասխանատու պաշտոնին հրավիրվեց առաջատար մասնագետ, ԱՄՆ-ի Ազգային կոմիտեի հետազոտությունների խորհրդի ավագ մաթեմատիկոս-հետազոտող, դոկտոր, պրոֆեսոր Յենրի Լեսլի Կարապետյանը: Կիրառական մաթեմատիկոս Դ. Կարապետյանը մինչև պատերազմը Նործվեստերնի համալսարանի պրոֆեսոր էր, մաթեմատիկոսների շրջանում մի շիթի մեջ տարբեր հոսքերի արագությունների հաշվարկման հանճարեղ մասնագետի համբավ ուներ: Նա հրատարակել է մոտ 40 աշխատություն, այդ թվում՝ երեք մենագրություն:

րություն: Պրեզիդենտի կոչով ընդգրկվել է պաշտպանության գծով աշխատանքներին և նշանակվել հետազոտությունների խորհրդում՝ ներքին բալիստիկայի և հակառակորդի վերերկրային մպատակակետին հասցվող կրակի կոնցենտրացման հաշվարկների, նոր հրետանային սարքավորումների կիրառման մեթոդիկաների կազմակերպման համար:

Սկսելով գործը՝ Դ. Կարապետյանը նախ և առաջ լուծեց սառեցման պրոբլեմը: Ընդամենը յոթ ամսվա ընթացքում նրա կազմակերպած նոր խումբը, օգտագործելով աշխատանքի նախկին փորձն ու հնարավորությունները, ստեղծեց աշխատունակ մոդել և նախագծեց անհրաժեշտ սարքը: Առավել դժվար էր երկրորդ՝ բոլորովին «հում» խնդրի լուծումը, չէ՞ որ անհրաժեշտ էր գազաման «ուրան-238»-ից ստանալ մետաղական ամուր «ուրան-235»:

Այստեղ առաջին անգամ, ըստ երևույթին, Դ. Կարապետյանը հանդես եկավ ոչ թե որպես կիրառական մաթեմատիկոս, այլ որպես տեսաբան-ֆիզիկոս, բացի այդ նաև՝ որպես գյուտարար-կոնստրուկտոր:

Այդ խնդիրը նա լուծեց, կարելի է ասել, այն ժամանակի տեխնիկական մակարդակի համար ուղղակի հանճարեղորեն՝ ստեղծելով «անցքերով փակուղու» տեղադրման մոդելներ:

Նրա առաջարկով, ստացման տեխնոլոգիան հիմնվում էր գազային դիֆու-

զած աշխատանքների համար թույլատրելիության սահմաններում):

1948 թ. մարտին ԱՄՆ հետաքննությունների դաշնային բյուրոյի հատուկ ծառայությունների կողմից ձերբակալվեց Կարապետյանի առաջատար աշխատակիցներից մեկը՝ ֆիզիկոս, գիտությունների դոկտոր Կլաուս Ֆուկսը: Երեք շաբաթ անց ձերբակալեցին մշակողներից էլի մեկին՝ Ջեյմս Բեքերլին: Մեղադրանքներն անձնածանրն էին. խորհուրդներին՝ «ուրան-235»-ի և պլուտոնի ստացման տեխնոլոգիայի նկարագրի հանձնումը: Աշխատանքների ղեկավար Դ. Կարապետյանը հանդիպում է «Մանհեթեն ծրագրի» ղեկավարին՝ գեներալ Գրովսին, գնում է Վաշինգտոն՝ համոզելու Վանիվեր Բուշին՝ ատոմային ռումբի ստեղծման նախագահական հանձնաժողովի համանախագահներից մեկին: Նա փորձում է բացատրել, որ երկու գիտնականներն էլ իրենց մեղավոր չեն համարում, որ պլուտոն ստանում են ոչ թե Օքիդյում, այլ Յանգհոդյում, և նրա մարդիկ չէին կարող թշնամուն հանձնել այն, ինչ չի եղել Օքիդյում, և որ, վերջապես, նրանք երկուսն էլ երաշխավորված են իր Օպիի Ռ. Օպենհեյմերի կողմից: Ամեն ինչ ապարդյուն էր: Դժբ-ի մարդիկ պնդում էին մի բան. այն, որ խորհուրդներն այդպես արագ պայթեցրին իրենց «Ջո-1»-ը (ամբողջ աշխարհում այդ անվան տակ էր հայտնի ԽՍՀՄ առաջին ատոմային ռումբը), այդ երկու կոմունիստական լուսեսների արժանիքն է: Իսկ ինչ վերաբերվում է Օպիին՝ այդ հատուկ խոսակցության նյութ է:

Պատմությունը ցույց տվեց, այդ օրերին ձերբակալված խորհրդային հետախույզների կապը գաղտնի փաստաթղթերի գողության հետ: 1994 թ., ելույթ ունենալով հեռուստատեսությամբ, ոչ անհայտ Սուդապլատովը՝ ԱՄՆ-ում ԽՍՀՄ-ի հետախույզական ցանցի պետը՝ 1940-50-ական թվականներին հրապարակավ պատմեց՝ ում և ինչպես են հանձնվել նյութերը Ֆուկսի կողմից և անմիջապես ուղարկվել Մոսկվա: Իսկ ՆԳՄ-ի և ՊԱԿ-ի ղեկավար՝ Լավրենտի Բերիայի որդին՝ Սերգեյ Բերիան հետագայում՝ 1955 թ., հոր մասին պատմելիս, հիշատակում է այն մասին, որ Ռոբերտ Օպենհեյմերը՝ «ատոմային ռումբի հայրը», դեռ 1937 թ. եղել է Մոսկվայում, մի ամբողջ ամիս ապրել Բերիայի բնակարանում (իր խոսքերով՝ նույնիսկ նրա սենյակում) և բազմիցս հանդիպել է Ստալինին և Մոլոտովի հետ:

Իսկ այդ ժամանակ Դ. Կարապետյանը, իր միջնորդություններով ոչնչի չհասնելով, նույն Բետեի խորհրդով ազատվեց Օքիդի ռեակտորների մշակման կենտրոնի գլխավոր մասնագետի պաշտոնից և աշխատանքի անցավ ԱՄՆ-ի ատոմային էներգետիկայի հանձնաժողովում՝ որպես ատոմային ռեակտորների բաժնի ղեկավար, բայց ընդամենը մեկ տարի: 1949 թ. նա թողեց այդ պաշտոնը և տեղափոխվեց «Վեսթինգ-Հաուզեն» ֆիրմա՝ պատրաստելու ատոմային շարժիչ սարքեր սուզանավերի համար: Գերմանիայում նա «Ջեներալ մոտորս» ֆիրմայի գլխավոր մաթեմատիկոսն էր:

Դենց այդ ժամանակ էր, որ Իտալիայում գումարված մաթեմատիկոսների համաշխարհային ֆորումում հանդիպեցին ԽՍՀՄ մաթեմատիկոս-գիտնականների պատվիրակության ղեկավար Սերգեյ Մերգելյանը և ԱՄՆ-ինը՝ Դենրի Կարապետյանը: Երկու հայերի գրկախառնությունը առաջ բերեց փոթորկալից ծափահարություններ:

Շուրջ տասը տարի է անցել, ինչ ՅՅ կառավարության որոշմամբ համրապետությունում գործող ճյուղային տարբեր ենթակայության տնտեսագիտական հետազոտությունների ինստիտուտ, գյուղատնտեսության էկոնոմիկայի գիտահետազոտական ինստիտուտ, կառավարման և տնտեսական բարեփոխումների ինստիտուտ ոչ առևտրային կազմակերպությունները վերակազմակերպվել և միացել են ՅՅ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտ պետական ոչ առևտրային կազմակերպությամբ, որի տնօրինությունը ստանձնում է Վլադիմիր Զարությունյանը:

1990-ական թվականներին, ըստ էության, փոշիացել էր ինստիտուտի հետազոտական կազմը, փակվել էին բաժինները, տպագրվող աշխատությունները դարձել էին եզակի: Սկսվում էր բարդ ու դժվարին գործընթաց՝ կապված միացյալ ինստիտուտի նոր կոլեկտիվի, նորացված գիտական խորհրդի, հետազոտական թեմատիկայի որոշարկման, գիտահետազոտական նոր կառուցվածքի ձևավորման հետ: Բացվեցին նոր բաժիններ, եղածները

«ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի տասնամյա հետազոտական ուղին (2007-2017)»

համալրվեցին նոր մասնագետներով, ինստիտուտի գործունեությունը հատկանշվեց մշակումների նոր ուղղություներով: Վ. Զարությունյանի և Ռ. Սարինյանի հեղինակած «Տնտեսագիտության ինստիտուտը 10 տարում. 2006-2016 թթ.» (2016) մենագրությունն արտացոլում է ինստիտուտի հետազոտական արդյունքներն իր թեմատիկ ու տեսական բաղադրիչների մեջ:

2008 թվականը սրում է տնտեսագիտական մտքի արտադրանքում համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հարցը, փորձեր էին արվում ներկայացնել նրա ընթացքը, բերած տնտեսական ու սոցիալական փոփոխությունները, միտումներն ու սպասումները, նոր խնդիրներ առաջադրելով համրապետության տնտեսությանը՝ կապված ճգնաժամի ազդեցությունը մեղմելու, պատճառների ու հետևանքների նկատառումներում կատարելով կողմնորոշիչ ընդհանրացումներ:

Այս ուղղությամբ Վլադիմիր Զարությունյանի «Համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամ» (2009) և «Ճգնաժամ. Մակրոտնտեսական իրավիճակն աշխարհում և Հայաստանում» (2009, հեղ. Վ. Զարությունյան, Վ. Խաչատրյան) առաջին մենագրություններն են: Իսկ «Ֆինանսական ճգնաժամը Հայաստանում ու աշխարհում» (2009) ժողովածուի հեղինակները հարցերը դիտարկում են առանձին ոլորտների կտրվածքով, մի դեպքում քննության առարկա դարձնելով ճգնաժամի կանխարգելման խնդիրներն ու մոտեցումների նշածողերը, մի այլ դեպքում՝ ճգնաժամի միտումներն ագրարային ոլորտում, մի երրորդ դեպքում՝ հասարակության սոցիալական պաշտպանվածության, լեռնահանքային արդյունաբերության, փոքր ձեռնարկատիրության և այլ հարցեր:

Ինստիտուտում համակարգված ուսումնասիրությունների առարկա է դարձել հարկային համակարգը՝ հետազոտական տարբեր խմբերի կողմից ուշադրության առնելով նրա տարբեր շերտերը: Այս ուղղությամբ ուշագրավ պիտի դիտել «Հարկեր և հարկազանձում» (2010, հեղ. Վլադիմիր Զարությունյան, Դավիթ Զարությունյան, Տիգրան Զարությունյան), «Հարկային բեռի արդարացի բաշխման և վարչարարության բարելավման հիմնախնդիրները ՅՅ-ում» (2014, հեղ. Գ. Կիրակոսյան, Տ. Զարությունյան), «Հարկման և հարկային վարչարարության արդյունավետության բարձրացման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում» (2014, հեղ. Տ. Զարությունյան), նույնի՝ «Հարկային քաղաքականության և հարկային վարչարարության կատարելագործման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», «Հարկային և մաքսային մարմինների գործունեության և կատարելագործման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» (2017) ուսումնասիրությունները, որոնք ՅՅ հարկային օրենսդրության ընթերցումներ են՝ կոնկրետացված ազգային տնտեսության տեսադաշտի վրա իրականության հետ համադրման, պարզաբանումների, առաջարկությունների և միջազգային փորձի հաշվառման առումներով:

Տեղական ինքնակառավարման հաստատության ձևավորման ու տեղական բյուջեների ֆինանսական ապահովվածության հիմնախնդիրները այն հարցերից են,

որոնք տեսական ու գործնական իրենց ամբողջ նշանակությամբ բարեփոխումները դարձել են առաջնահերթ, որի արդյունքում կընդլայնվեն տնտեսության պետական կարգավորման հնարավորությունները՝ տնտեսական ու սոցիալական հարցերի լուծումներին տալով դինամիկ բնույթ: Ծրագրային այս մոտեցումներն են շարադրված «Համայնքների սոցիալ-տնտեսական զարգացման և ֆինանսական հիմնախնդիրների լուծման ուղիները» (2008, հեղ. Վ. Զարությունյան, Ա. Թամազյան), «Ֆինանսական համահարթեցման հիմնախնդիրները» (2008, հեղ. Վ. Զարությունյան, Ա. Ազիզյան) աշխատություններում:

Շուկայական հարաբերությունների պայմաններում պետության մակրոտնտեսական քաղաքականության առաջնային խնդիրներից են տնտեսության արտաքին հավասարակշռության և վճարային հաշվեկշիռների, տարադրամի փոխարժեքի, արտաքին առևտրատնտեսական կապերի հիմնախնդիրները, որոնք իրենց արտա-

ժերի, հանրապետությունում կառուցման հնարավոր ուղիների, սոցիալական միասնության և գիտելիքահեռք տնտեսության հարցերը, Ա. Մարգարյանի «Տնտեսության նորաստեղծական արդիականացման հիմնախնդիրները» (2013) մենագրության անդրադարձը բարձր տեխնոլոգիական արտադրությունների, տնտեսական աճի բնույթի փոփոխության, արդիականացման տեխնոլոգիական և ինստիտուցիոնալ գործոնների մասին է՝ հիմնավորելով աշխատության մեջ այն դրույթներից մեկը, որ ինստիտուտները ձևավորում են հասարակության զարգացման տեխնոլոգիական հնարավորությունները:

Վերջին տասնամյակների ընթացքում հայ տնտեսագիտությունը կուտակել է հսկայական նյութ, որի մատենագիտական ցանկն ընդգրկում է բազմաթիվ մենագրական ու կոլեկտիվ ուսումնասիրություններ, գիտական ժողովածուներում, ամսագրերում տպագրված հոդվածներ, որոնք ներարձակ են տնտեսական երևույթների ճանաչողական ընդհանուր հոսքի մեջ: Ռ. Սարինյանի «Ուր-

վագիծ արդի հայ տնտեսագիտական մտքի պատմության» երկու գրքերում (2014) նյութը ենթարկվել է թեմատիկ համադրման, որը որոշակի պատկերացում է տալիս այդ անհետազոտ ոլորտի դիտակետերի, որոնումների ու տնտեսական պրոցեսների փոփոխությունների ընթացքի վերաբերյալ: Իսկ «Հայ տնտեսագիտական մտքի երկու դարը. գիտակենսագրական հանրագիտարանը» (2017, հեղ. Ռ. Սարինյան, Վ. Զարությունյան), որի երկրորդ գիրքը պատրաստվում է հրատարակության, ուրվագծում է XIX-XX դարերի հայ տնտեսագիտական համայնքի հետազոտական պարագծերը:

Ինստիտուտի վերջին շրջանի ձեռնարկումներից է «Հայ ժողովրդի ժողովրդագրական և նյութական կուրուստները ցեղասպանության ընթացքում և դրանց հատուցման հիմնահարցերը» հետազոտությունը, որի արդյունքները հրապարակվել են երկու մենագրություններում (2017), որն օգտակար կարող է լինել խնդրի հետագա մշակումների համար:

Հանրապետության տնտեսական հիմնախնդիրներն իրենց արժարժումներն են ստացել դոկտորական (2) և թեկնածուական տասնյակատենագիտություններում: Ինստիտուտի հրատարակած աշխատանքներն արժանացել են մրցանակների, հեղինակները դարձել հաղթողներ «Արդյունավետ գիտաշխատող» մրցույթներում:

Ինստիտուտում հրատարակված գործի կազմակերպումը դրվել է նոր հիմքերի վրա: Հրատարակական պլանների աշխատանքները ստանում են իրանց իրացումները, իսկ «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» տարեկան գիտաժողովների նյութերի ժողովածուները հանրապետության տնտեսագետ մտավորականության համար դարձել են հետազոտությունների արդյունքների հրատարակության հանդեսներ:

Տասնյակ մենագրություններ, հարյուրավոր հոդվածներ, այդ թվում միջազգային հանդեսներում, 16 ժողովածուներ, այդպիսին է այն մատենագիտական ցանկը, որն ամփոփում է «Տնտեսագիտության ինստիտուտը 2006-2016 թթ. գիտական և գիտակազմակերպչական գործունեության հիմնական արդյունքների մասին հաշվետվություն» (2016) գիրքը: Սա ինստիտուտի հետազոտական աշխատանքների արտաքին պատկերն է: Իսկ «Ազգային տնտեսություն: ՅՅ ԳԱԱ տնտեսագիտության ինստիտուտի հետազոտական հետազոծող (2007-2017 թթ.)» ժողովածուն (2017, կազմող Վ. Զարությունյան, գիտական խմբագիրներ Յու. Սուվարյան, Վ. Զարությունյան) ներառում է հետազոտությունների արդյունքների կիրառական ոլորտների, առաջարկությունների ու լուծումների վերաբերյալ ընդհանրացումները, որոնք տարեկան զեկույցների ձևով ներկայացվել է կառավարություն և, որոնք օգտակար կարող են լինել նաև ազգային տնտեսության արդի վերափոխումների համար:

Ռոբերտ ՍԱՐԻՆՅԱՆ
Աշոտ ԲԱՅԱՂՅԱՆ

ՅՅ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի բաժնի վարիչ-գլխավոր գիտաշխատողներ

ՔԱՐԱՀՈՒՆՋԸ՝ ՀՆԱԳՈՒՅՆ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆ

National Geographic աշխարհագրական ամսագիրը Քարահունջը ներառել է աշխարհի հնագույն աստղադիտարանների ցանկում, գրում է «Ասպարեզը»:

«Սիրիուսը և Օրիոնը փայլում են խորհրդավոր Քարահունջի լուսավորած քարերի վերևում: Այն կազմված է հարյուրավոր ուղղահայաց քարերից»,- գրում է թերթը:

Քարահունջը կամ Չորաց քարերը նախապատմական մեգալիթյան կառույց է, ըստ որոշ հեղինակների՝

աշխարհի հնագույն աստղադիտարաններից մեկը, պատմամշակութային արգելոցի կարգավիճակ ունեցող և պետության կողմից պահպանվող հատուկ տարածք է Սյունիքի մարզի Սիսիան քաղաքի մոտ: Երևանից 200 կմ հարավ է, ծովի մակարդակից 1170 մ բարձրություն ունեցող սարահարթում և զբաղեցնում է 7 հա տարածք (Ռոտան գետի Դարբ վտակի ձախ ափին):

Քարահունջի տարիքի մասին առկա են բազմաթիվ,

հաճախ իրար հակասող և ընդդիմացող տեսակետներ: Մինչ օրս հուշարձանի տարիքի մասին առավել խորն ուսումնասիրությունը կատարել է ակադեմիկոս Պարիս Դերունին: Նա «Հայերը և հնագույն Հայաստանը» գրքում 3 առանձին մեթոդներով մանրամասն ներկայացրել է իր կատարած աստղագիտական, ֆիզիկական և մաթեմատիկական հաշվարկները, որով հիմնավորել է, որ Քարահունջը կառուցվել է ավելի քան 7500 տարի առաջ: Հատկանշական է, որ Սթունենցի տարիքը որոշվել է հենց 1-ին մեթոդով, ինչը բավականին տարածված է գիտնականների մոտ:

Մուշ քաղաքի փրկված ձեռագրերը

Տարոն նահանգը հնուց ի վեր հայտնի էր իր վանքերով և եկեղեցիներով, որոնք հոգևոր կենտրոններ, մշակութային կյանքի կենտրոններ և բաղձալի ուխտատեղիներ էին: Հատկապես մշակութային կյանքի կենտրոններ էին: Մուշ քաղաքում և Սրբ. Կարապետ վանքերը՝ իրենց ճգնաժամային և աղոթասեր միաբանությունով, վանական կարգերով, սրբազան պատմությամբ, ստեղծած մշակութային մոնուշներով, այդ թվում՝ մեծարժեք ձեռագրերով: Այս վանական համալիրներում ոչ միայն ընդօրինակվել և երփնեղանգ գույներով նկարազարդվել են բազում գրչագրեր, այլև ժամանակի ընթացքում հավաքվել և կազմավորվել են ձեռագրական ճոխ հավաքածուներ և գրադարաններ: Մուշ քաղաքի տարբեր եկեղեցիներում, նաև շրջակայքի եղբայրների Սրբ. Հովհաննես, Սրբ. Աղբերիկ, Մատին, Պետրոս առաքյալի վանքերում, Մշո դաշտի տարբեր գյուղերի եկեղեցիներում և զանազան անձանց մոտ ևս պահվում և պահպանվում էին ձեռագրեր, հմատիպ գրքեր, սրբազան սպասք:

Դեռևս 1828 թ. Գեղամ Տեր-Կարապետյանը, ով Մուշ քաղաքում և շրջակայքում ուսումնասիրում էր ձեռագրեր, այցելելով Սրբ. Կարապետ վանք և տեսնելով վանքի հարուստ ձեռագրատունը, այնտեղ պահվող մագաղաթյա և թղթյա, նկարազարդ և արծաթյա կազմերով Ավետարանները, հիացմունքով է գրում, որ վանքն ուներ «ոսկեպատ, արծաթապատ և խաչազարդ նվիրական մագաղաթներ, անգլյուտ անգին գրքեր, որոնց հնագիտական արժեքը և մեծ կարևորությունը ամեն տարակույսե վեր են»:

Յավոք, 1915 եղեռնալից թվականը ճակատագրական դարձավ նաև հայկական մշակութային արժեքների համար, հայության բնաջնջմանը զուգահեռ թալանվեցին և հիմնահատակ քանդվեցին վանքերն ու եկեղեցիները, անվերադարձ ոչնչացվեցին ձեռագրերն ու գրքերը: Միայն սակավաթիվ ձեռագրեր և եկեղեցական անոթներ հնարավոր եղավ փրկել:

Մուշում և շրջակայքում պահվող մշակութային գանձերը փրկելու համար Հայոց Գևորգ Ե Սուրենյանց կաթողիկոսի հրամանով կազմվում է հատուկ հանձնա-

խումբ, որը 1916 թ. մարտ ամսին ուղևորվում է Մուշ և մեծ դժվարությամբ ապրիլի 24-ին տեղ հասնում: Հանձնախմբի անդամներն էին Գյուտ աբեղա Տեր-Ղազարյանը, Գևորգյան հոգևոր ճեմարանի տեսուչի օգնական Ավետիք Տեր-Պողոսյանը, ճեմարանի ուսուցիչ Բահաթուր Բահաթուրյանը, ավելի ուշ նրանց է միանում բժիշկ Խոսրով Փանոսյանը: Վեհափառի տված հանձնարարականի մեջ նշված էր. «Վանքերին և եկեղեցիներին պատկանող ձեռագիրների վրա ունեցվող առանձին հոգաժողություն և բոլորը ըստ կարելիության ժողովել... արկղերի և կամ

պարկերի մեջ դասավորել և ապահովել եղանակով փոխադրել Մայր Աթոռ»:

Մուշում նրանց ուղեկցում են եղիշե քահանա Տեր-Պարսամյանը (ով Մուշի շուրջ 500 հոգևորականներից միակ փրկվածն էր), Մուշի քաղաքային ժողովի անդամ Միսաք Բղեյանը, Մուշի Չորոթաղի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցու աթոռակալ Արամ Փորիկյանը և այլ երևելի մշեցիներ: Հանձնաժողովի անդամները Մշո վանքերն ու եկեղեցիները գտնում են թուրքերի ու քրդերի կողմից թալանված, պայթեցված ու քանդված վիճակում:

Վեհափառին ուղղած իրենց զեկուցագրում նրանք վշտով են տեղեկացնում, որ «Պատմական մեմաստանները, հռչակավոր ուխտատեղիները այնպիսի ավերման են ենթարկվել, որ Չինգիզխան-Լենկթեմուրյան ավերածություններն իսկ նսեմանում են ներկայի առաջ: Ավերող ձեռքը անշունչ քարերի հետ վարվել է այնպես բարբարոսաբար, կարծես պատմական անմշտույն կոթողների վրա ևս թափել է իր վրեժի թույլը: Եկեղեցիները, սրբոց գերեզմանները, խաչքարերը քարուքանդ են արել ու կոտորել: Այս բարբարոս գործողության ազդակներից է եղել նաև վանքերի թաքստոցները գտնելու ձգտումը, որոնց տեղերը երբեմն չիմանալով, ամբողջ շենքը վառողով կան

ուժանակով պայթեցրել են»: Գրեթե հիմնովին ավիրված էին Մուշ քաղաքի առաջնորդարանի շենքը, Սրբ. Մարիանե, Սրբ. Հարություն, Սրբ. Սարգիս, Սրբ. Կիրակոս, Չորոթաղի Սրբ. Աստվածածին եկեղեցիները, քաղաքի դպրոցներն ու երևելի անձանց տները: Խորտակված էր երբեմնի հռչակավոր Սրբ. Առաքելոց վանքը՝ իր մայր տաճարով, զանգակատնով և զավիթով, գաղտնարանները բացված և թալանված էին:

Այս ավերակները տեսնելուց հետո հանձնախումբը շարժվում է դեպի Սրբ. Կարապետ վանքի նախկին սպասավոր, ուսուցիչ Հակոբ Ստեփանյանի ուղեկցությամբ:

Վերջինս դեռ մինչև հանձնախմբի ժամանելը նամակով տեղեկացրել էր Վեհափառ հայրապետին, որ 1915 թ. զարմանք Մշո Սուրբ Կարապետի վանական վարչությունը որոշել էր թաքցնել եկեղեցական սրբազան անոթները, այդ գործը հանձնարարվել էր իրեն և վանքի լուսարարապետին՝ «Անցեալ գարնան, երբ սկսեց քաղաքական վիճակը վատանալ, Մշո Սրբ. Կարապետի վանական վարչությունը որոշեց եկեղեցական սրբազան անոթները պահել, որ ազատեն թալանել: Այդ գործը հանձնեցին կատարելու լուսարար Հայր սուրբին և ինձ. երդվեցին ոչ ոքի չասել մինչև անցնի վտանգը» (1 մարտի, 1916):

Հանձնախումբը տեսնում է Սրբ. Կարապետի մայր եկեղեցին և զանգակատունը քանդված, մյուս եկեղեցիներն ու մատուռները՝ ավիրված, հատակները՝ փորված, դռները՝ տարված: Ի հակադրումն այս ավերածությունների՝ Հակոբ Ստեփանյանը բացում է թշնամու աչքից վրիպած և անվնաս մնացած վանքի ամենակարևոր և ամենամեծ գաղտնարանը: Այդ տեղից դուրս են բերվում սրբազան զգեստներ, եկեղեցական սպասք, սակավաթիվ տպագիր գրքեր և ձեռագրեր (մի

մասը նկարազարդ, արծաթյա կրկնակազմերով Ավետարաններ):

Սրբ. Կարապետ վանքի ձեռագրերից բացի հանձնաժողովը 21 ձեռագիր ևս հավաքում է Մուշում զանազան անձանցից: Գտնված բոլոր ձեռագրերը, տպագիր գրքերը, եկեղեցական թանկարժեք իրերը 1916 թ. մայիսի 29-ին հանձնախումբը բերում է Սրբ. Էջմիածին: Հետագա տարիներին Մատենադարան է հանձնվել Մուշից բերված ևս երեք ձեռագիր, այդ թվում՝ Մշո հսկա ճառընտիրը (ՄՄ 7729), որ պահվել էր Սրբ. Առաքելոց վանքում: Այսպիսով, Մուշից Մատենադարան է մուտք գործել 102 հայերեն ձեռագիր, 12 արաբատառ ձեռագիր (ձեռագրերից մեկը բաժանված է 16 մասերի), 27 տպագիր գիրք:

Նշենք, որ Մեծ եղեռնի ժամանակ Մուշից, ինչպես և Վասպուրականից ձեռագրական հավաքածուների փրկությունը և Սրբ. Էջմիածին տեղափոխումը տարերային, բախտի բերմամբ տեղի ունեցած իրողությունն էր, այլ Հայոց Գևորգ Ե Սուրենյանց հայրապետի կողմից ծրագրված և նվիրյալ անձանց ջանքերով իրագործված գործողություն՝ ի նպաստ հայ մշակութային արժեքների փրկության: Ինչպես նշվում է Հայոց Գևորգ Ե կաթողիկոսի կողմից Մուշ ուղարկված հանձնախմբի զեկուցագրում. «Կոտորածների, ավերի տարեգրություններով հարուստ հայ ժողովրդի պատմությունը քսաներորդ դարի համաեվրոպական պատերազմում բնաջնջման սահմեղեցուցիչ դեպքով աչքի ընկավ... Գոյության կռիվ սաստիկ լարման ժամին հուսահատությունը հեռու մնաց հայ ժողովրդից: Վերածնության-վերաշինության մեծ նպատակի իրագործման համար բեկոր մնացորդների հավաքում-պահպանումը ամենակարևոր աշխատանքը նկատվեց: Եվ այս շինարար աշխատանքում հայ ժողովրդի դարավոր Մայր Սրբ. Էջմիածինը ինչպես առաջնեություն, այնպես և այժմ ամենից առաջ և ամենից մեծ չափով գործ ձեռնարկեց»:

Լուսինե ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ
Մաշտոցի անվան Մատենադարանի գիտաշխատող, պատմական գիտությունների թեկնածու

ԱՐԵՎԱՅԻՆ ԼՃԱԿՆԵՐԸ ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ԱՂԲՅՈՒՐ

Վառելիքաէներգետիկ ռեսուրսների խնայողության և շրջակա միջավայրի պահպանության տեսակետից կարևոր մշակութային ունի մեր երկրում արևային էներգիայի լայնամասշտաբ օգտագործումը և համապատասխան օրենսդրական դաշտ ապահովելը: Արեգակի էներգիայի օգտագործումը չի ուղեկցվում շրջակա միջավայրի աղտոտմամբ և կարող է լայնորեն օգտագործվել տարբեր բնագավառներում ջերմային և էլեկտրական էներգիայի ստացման համար:

Աշխարհում յուրաքանչյուր տարի օգտագործվում է մոտ 14 միլիարդ տոննա վառելիք: Այս տեսակետով օգտագործելու դեպքում հետախուզված վառելիքի պաշարները մարդկությանը կբավարարեն բնական գազը՝ 60 տարի, նավթը՝ 40 տարի, քարածուխը մոտ 200 տարի: Բացի դրանից վառելիքի այրման հետևանքով շրջակա միջավայր է արտանետվում հսկայական քանակությամբ վտանգավոր նյութեր, ազոտի և ծծմբի օքսիդներ և այլն: Հայաստանն աղքատ է վառելիքաէներգետիկ պաշարներով, այն բերվում է դրսից՝ հաղթահարելով բազմաթիվ դժվարություններ:

Հայաստանի Հանրապետությունում առկա սեփական էներգակիրները վերականգնվող բնական պաշարներն են, որոնցից ներկա պայմաններում տեխնիկատնտեսական ցուցանիշներով և իրաց-

ման հնարավորություններով առավել ձեռնառու է արևային էներգիայի օգտագործումը:

Հայաստանի համար արևային էներգիայի օգտագործումն ունի ռազմավարական կարևոր նշանակություն:

Արևային հարթ կոլեկտորներով տաք ջրի ստացումը տարածված է աշխարհի բազմաթիվ երկրներում՝ Հունաստան, Իսրայել, Շվեդիա, Ֆինլանդիա և այլն: Այս հարցում լավագույն ցուցանիշներն ունեն ԱՄՆ-ը և ճապոնիան:

Հարկ է նշել, որ արեգակը, իոնացված գազերից բաղկացած գնդաձև մարմին է: Նրա տրամագիծը մոտ 1.392 միլիոն կիլոմետր է, որի ընդերքում ընթանում են

ջերմամիջուկային ռեակցիաներ: Արեգակից մինչև երկիր միջին հեռավորությունը միջին հաշվով կազմում է 150 միլիոն կիլոմետր:

Հայաստանը ճառագայթային էներգիայի ռեսուրսներով հարուստ է: Միջին հաշվով հորիզոնական մակերևույթի վրա ընկնող զուևարային հոսքի տարեկան մեծությունը միջին ամպամածության պայմաններում կազմում է 1720 ԿՎտ/մ²: Երևան քաղաքում այդ ցուցանիշը (համաձայն 2011 թ. հաստատված ՀՀ «Շինարարական կլիմայաբանություն» շինարարական նորմերի), կազմում է 1672 ԿՎտ/մ²: Արևափայլի տևողությամբ լավ ցուցանիշներ ունի Սևանի ավազանը, որտեղ ամսվա օրերի տարեկան թիվը միջին հաշվով կազմում է 330 օր:

Կարևոր մշակութային ունի նաև այսպես կոչված, արևային լճակների օգտագործումը: Աղի ջրով արևային լճակներում աղի խտությունը փոփոխվում է ըստ լճի խորության: Հատկապես մոտ ջրի շերտն ունի աղի ամենամեծ խտությունը: Արևի լույսով տաքացված հատակին զտնվող ջրաշերտը իր մեծ խտությամբ պատճառով վերև չի կարող բարձրանալ: Այդ շերտում ջերմաստիճանը կարող է բարձրանալ մինչև եռման աստիճան: Ջրի վերին շերտը մնում է համեմատաբար սառը: Ջերմաստիճանային տարբերությունը մակերեսային և հատակի շեր-

տերի միջև կարող է օգտագործվել տարբեր ձևերով: Իսրայելում կառուցվել են մի քանի էլեկտրակայաններ, որոնք աշխատում են արևային լճակի օրինակով: Օրինակ, 5 ՄՎտ հզորությամբ էլեկտրակայանի համար լճակը զբաղեցնում է 20 հեկտար տարածություն, իսկ օգտակար գործողության գործակիցը կազմում է մեկ տոկոս: ԱՄՆ-ում ամենախոշոր արևային լճակը գործարկվել է 1986 թվականին Էլ Պասոյում: Այն զբաղեցնում է 0.3 հեկտար տարածք: Օգտագործվում է Ռենկինի ցիկլով աշխատող տուրբին: Միաժամանակ, ստացվում է քսան խորանարդ մետր արտադրողականությամբ թորած ջուր արտադրական գործընթացների համար: Այսպիսի կայանքներ կարելի է կառուցել նաև Հայաստանում և Արցախում: ՀՀ-ում ստեղծված են բազմաթիվ մեխանիզմներ խթանելու արևային էներգիայի օգտագործումը:

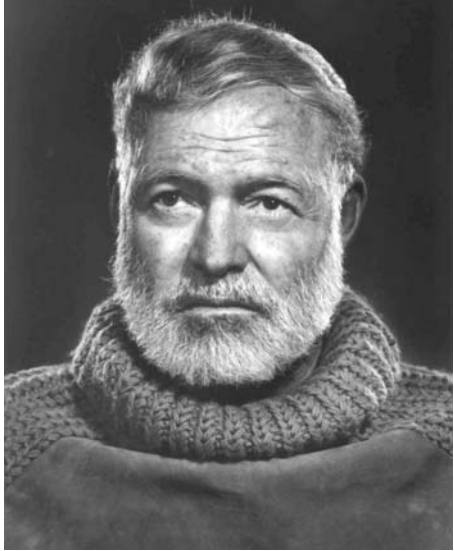
Արցախի Հանրապետության տարածքի մեծ մասում արևաշատ օրերի թիվը շատ մեծ է: Այն տատանվում է 1300-ից մինչև 1800 ԿՎտ/տարի սահմաններում: Արևաշատ օրերի թիվը և ինտենսիվությունը հատկապես բարձր է Մարտունու շրջանում: Հետևաբար, արևային էներգիայի օգտագործման համար կան լավագույն պայմաններ:

Ստեփան ՊԱՊԻԱՅԱՆ
Հայկական էներգետիկական ակադեմիայի հիմնադիր նախագահ, տեխնիկական գիտությունների թեկնածու

«ՆԵՐԵՑԵՔ ԻՆՁ, ՍԸՐ»

Հոկտեմբերի 18-25-ը Երևանում Գաբրիել Սունդուկյանի անվան ազգային ակադեմիական թատրոնի շենքում բացվեց կանադահայ աշխարհահռչակ լուսանկարիչ Յուսուֆ Քարշի աշխատանքների ցուցահանդեսը: Ցուցադրության էր ներկայացված դիմանկարային լուսանկարչության մեծագույն վարպետի 31 աշխատանք:

Յուսուֆ Քարշը ծնվել է 1908 թվականին Թուրքիայի Մարդին քաղաքում, հայկական ընտանիքում: Ցեղասպանության ժամանակ հայաժամեցներից փախչելով՝ Քարշի ընտանիքը տեղափոխվել է Սիրիայի Հալեպ քաղաք: 1924 թվականին, 16-ամյա Քարշին ծնողներն ուղարկել են Կանադա՝ Օտտավա, մասնագիտությամբ լուսանկարիչ հորեղբոր մոտ: Հենց այդ տեղից էլ սկսվում է Քարշի անհավանական ուղին լուսանկարչության ասպարեզում: Արդեն 1932 թվականին նա սեփական ստուդիան է հիմնադրում Օտտավայում, իսկ 1936 թվականին «Շատո Լորիե» հյուրանոցում կայանում է նրա առաջին ցուցահանդեսը: Քարշը տասնամյակների ընթացքում լուսանկարել է նշանավոր բազմաթիվ մարդկանց: Այդուհանդերձ, նրա ամենահայտնի աշխատանքը համարվում է 1941 թվականին Օտտավայում արված Ուինսթոն Չերչիլի լուսանկարը: Ինչպես Քարշն է հետագայում խոստովանել՝ այդ լուսանկարը հիմնիվել

փոխել է նրա կյանքը: Լուսանկարը հետաքրքիր պատմություն ունի: Չերչիլի ծրագրում լուսանկարվելու արարողություն չի նախատեսվել, և Կանադայի վարչապետի կողմից հրավիրված Քարշը ուղղակի անակնկալի է բերել Չերչիլին: Վերջինս դժկամությամբ համաձայնվել է լուսանկարվել՝ վառելով մոր սիգար: Քարշը մոխրաման է մեկնել Չերչիլին, սակայն վերջինս չի արձագանքել դրան: Լուսանկարիչը սպասել է մեկ րոպե և, տեսնելով, որ Չերչիլը չի պատրաստվում ազատվել սիգարից, անհավանական քայլի է դիմել: Ստեղծել է 67-ամյա Չերչիլին, «Ներեցեք ինձ, սըր» ասելով, հանել է սիգարը նրա բերանից: «Երբ ես վերադարձա խցիկի մոտ, նա այնպիսի փրփրած ու ռազմաշունչ տեսք ուներ ասես պատրաստ էր ինձ ողջ-ողջ հոշոտել: Հենց այդ պահին էլ ես լուսանկարեցի», - հարցազրույցներից մեկում պատմել է Քարշը:

Յուսուֆ Քարշի աշխատանքներին նվիրված պաշտոնական կայքում (<http://karsh.org/photographs/>) կարող եք գտնել նրա ամենաուշագրավ աշխատանքները: Որոշ լուսանկարների հետ միասին տրված են նաև Քարշի մեկնաբանությունները: Օրինակ՝ թե ինչ տպավորություն է թողել Ալբերտ Եյնշտեյնը իրենց առաջին հանդիպման ժամանակ կամ ինչ պայմանով է Լեոնիդ Բրեժնևը համաձայնվել լուսանկարվել (Բրեժնևը պահանջել է, որ Քարշը նրան պատկերի Օդրի Հեփբերնի նման գեղեցիկ):

Երևանում կազմակերպված ցուցահանդեսի նախաձեռնությունը թարգմանիչ Արտաշես Էմինին է: «Ճամփորդի» հետ զրույցում Արտաշես Էմինը վերիշեց, թե ինչպես է 20 տարի առաջ հանդիպել Յուսուֆ Քարշին:

«1997 թվականին Օտտավայում էի: Չէի էլ երագում, որ բախտ կվիճակվի հանդիպել Յուսուֆ Քարշին: Աշխարհահռչակ լուսանկարչին պատահաբար հանդիպեցի «Շատո Լորիե» հյուրանոցում: Աչքերիս չհավատացի, մոտեցա նրան և հարցրի «Ներեցեք, Դուք Յուսուֆ Քարշն ե՞ք»: Նշեցի, որ մանկությանս տարիներից գիտեմ նրան որպես հայ լուսանկարիչ: Սրճարանում երկար զրուցեցինք:

Հարցրեցի՝ ինչո՞ւ Հայաստան չի այցելում, մի՞թե երբևէ մտքն ցանկություն չի առաջացել: Ասաց, որ ցանկությունը միշտ էլ եղել է, ուղղակի հրավեր չի ստացել: Ես էլ նշեցի, որ ահա ես պաշտոնապես հրավիրում եմ: Աչքերը փայլեցին, պայծառափայլեցինք մամակագրական կապ պահպանել: Այդ պահին կինը եկավ, խիստ նայեց, կարծես՝ չարություն արած երեխա լինել: Հավանաբար կինը չէր ուզում, որ Քարշը հայության հետ կապ ունենա:

Փորձում էի Հայաստանի իշխանությունների միջոցով կազմակերպել նրա այցը, սակայն չստացեց: Ի վերջո կինը լավ աշխատանքի առաջարկ ստացավ Բոստոնում և շատ դաժան կերպով համարյա հարյուրամյա ծերունուն բնից պոկեց, տարավ Բոստոն: Դրանից հետո Քարշը երկար չապրեց, մահացավ 2002 թվականին, այդպես էլ չայցելելով Հայաստան: Այս տարի լրանում է հայ-կանադական դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման 25-ամյակը և Կանադայի Համադաշնության 150-ամյակը: Ինչպես ընդունված է մտան դեպքերում՝ դրան ուղեկցում է մշակութային որևէ միջոցառում: Կանադայի կառավարությունում շատ մարդ չգիտի, որ Քարշը հայ է: Նրան դիտարկում են իբրև կանադական մեծագույն արժեք: Օգտագործելով Օտտավայի կառավարական խողովակները, պաշտոնական թույլտվություն ստացանք Կանադայի պետական արխիվից՝ լուսանկարչական աշխատանքների ցուցահանդես անցկացնելու համար: Նրանք ուղարկեցին պաշտոնական ֆայլերը: Հենց այդպես էլ Քարշի 31 նշանավոր լուսանկարները հայտնվեցին Սունդուկյանի անվան ազգային ակադեմիական թատրոնում», - նշեց Արտաշես Էմինը:

2018-ի հունվարին Օտտավայի «Շատո Լորիե» հյուրանոցի մուտքի մոտ, ուր 18 տարի ապրել է Քարշը, կտեղադրվի աշխարհահռչակ լուսանկարչի կիսանդրին:

Գաբրիել ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԹԹԻՉՔՆԵՐԻ ՎԱՐՊԵՏԸ

Խորհրդային Միության յուրաքանչյուր հերոս-օդաչուի մարտական ուղին մի մեծ պատմություն է: Հայ օդաչուներն ամենուր իրենց դրսևորել են որպես գերազանց մասնագետներ և քաջ մարտիկներ: Գոգա Գրիգորի Աղամիրովը այն բացառիկ օդաչուներից է, որ կատարել է բազում հեռավոր թռիչքներ դեպի հակառակորդի թիկունք: Գոգա Աղամիրյանը ծնվել է 1916 թ. օգոստոսի 18-ին Գրոգնիում: Դպրոցը չավարտած՝ իր շատ տարեկիցների նման աշխատանքի է անցնում «Օկտյաբր-Նեֆտ» տրեստում և ձեռք է բերում խառատի մասնագիտություն: Որպես բարեխիղճ աշխատողի և շնորհալի երիտասարդի՝ նրան ուղարկում են սովորելու քաղաքացիական ավիացիայի Բալաշովյան օդաչուական դպրոցում: Ավարտելով դպրոցը՝ աշխատում է քաղաքացիական ավիացիայում և օդաչուի փորձ ձեռք բերում: 1939 թ.՝ դպրոցն ավարտելուց երկու տարի անց, նրան զորակոչում են Կարմիր բանակ, որտեղ էլ ընդունվում է կուսակցության շարքերը: Պատերազմի առաջին ամիսներից Աղամիրովն արդեն թռչում էր հեռավոր ավիացիայի եզակի ավիագնդերի ինքնաթիռներով: 1942 թ. հունիսից Գոգա Աղամիրովը Արևմտյան ռազմաճակատի 1-ին օդային բանակի հեռավոր ավիացիայի գնդում խմբի հրամանատար էր: Նույն տարվա հոկտեմբերի 21-ին ռազմաճակատի հրամանատարության կողմից լեյտենանտ Աղամիրովը հատուկ առաջադրանք է ստանում: Ամերիկայում էր մի քանի հարյուր կմ թռչել դեպի հակառակորդի թիկունք, գտնել և կապ հաստատել պարտիզանական բրիգադի հետ: Երիտասարդ սպան պատվով է կատարում այդ գործը: Դժվարին խնդիրը կատարելու համար Աղամիրովը ստանում է «Կարմիր դրոշի» շքանշան: Մինչև 1943 թ. հունիսը Աղամիրովը դեպի թշնամու թիկունք կատարել էր 69 թռիչք: Թռիչքների ժամանակ հիմնականում զենք

և զինամթերք էին հասցնում պարտիզանական ջոկատներին: Լինում էին նաև դիվերսիոն, հետախուզական խմբերի նետում թշնամու թիկունք: Հարկ է նշել, որ նման թռիչքներ հիմնականում իրականացնում էին գիշերը՝ առանց հուսալի սարքավորումների և կողմնորոշման: Հունիսի 24-ին Աղամիրովը սխրանքների համար ստանում է Հայրենական պատերազմի պարտիզանի առաջին աստիճանի մեդալ: Մեկ ամիս անց նրան տեղափոխում են հեռավոր գործողության ավիացիայի 22-րդ գվարդիական ավիագունդ՝ որպես օդակի հրամանատար: Մի քանի օրում լավ ծանոթանալով տրանսպորտային մոր տեսակի ինքնաթիռին, մորից հեռավոր թռիչքներ է կատարում դեպի թշնամու թիկունք: Շուտով Աղամիրովը ստանում է ավագ լեյտենանտի կոչում: Դնեպրի գետանցման ժամանակ Գոգա Աղամիրովը հրամանատարության առաջադրանքով ռմբակոծում է հակառակորդին և լուսավորում է գործերի ուղին: Խնդիրը փայլուն կատարելու համար Աղամիրովին շնորհվում է «Կարմիր դրոշի» երկ-

րորդ շքանշանը: 1944թ. փետրվարի 6-18-ը Աղամիրովը մի քանի այլ փորձառու օդաչուների հետ 1000 կմ հեռու գտնվող Հելսինկիի երկաթուղային հանգույցը ռմբակոծելու առաջադրանք է ստանում: Սակայն սրանով ևս չեն ավարտվում փորձառու ավիատորի սխրանքները: Մարտի 21-ին կապիտան Աղամիրովը ստանում է մի բարդ առաջադրանք: Հարկավոր էր զենք և զինամթերք հասցնել Հարավսլավիայի ժողովրդաազատագրական բանակին, թռիչքն անցնում էր Կարպատյան լեռներով, հեռավորությունը մոտից գերազանցում էր հազար կմ-ը: Շուտով Հարավսլավիայի բանակին օգնելու գործը նրա համար դարձավ սովորական բան. տեղափոխում էր ամենատարբեր բեռներ, հասցնում զինվորականների խմբեր: Աղամիրյանը Հարավսլավիա է թռչում 44 անգամ և միշտ գիշերը: 1944 թ. նոյեմբերի 5-ին կապիտան Աղամիրովին շնորհվում է Խորհրդային Միության հերոսի կոչում: Հեռավոր գործողության ավիացիայի 4-րդ գվարդիական ավիացիոն կորպուսի, 5-րդ ավիացիոն դիվիզիայի, 337-րդ ավիագնդի Եկադրիլիայի հրամանատարն արդեն կատարել էր 218 մարտական առաջադրանք: Այդ թռիչքների ժամանակ օդում եղել էր ավելի քան 2500 ժամ: Պատերազմից հետո ավարտելով ռազմաօդային ակադեմիայի դասընթացները՝ Գոգա Աղամիրովը շարունակում է ծառայությունը հեռավոր գործողության ավիացիայում: Ծառայում է Վորկուտայում, նշանակվում գնդի հրամանատար, 1972 թ. անցնում է թռչակի և բնակություն հաստատում Վորոնեժում: Նա ամբողջ կյանքում օդաչուների համար կենդանի լեգենդ էր, իր փորձն էր փոխանցում երիտասարդ օդաչուներին: Գնդապետ Գոգա Աղամիրովը վախճանվել է 1997 թ. ապրիլի 12-ին:

Արծրուն ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
ՀՀ ՌՕՈՒ կապիտան

Հայրենասիրության դասեր ու պարզամտներ Զոդ բանավանի դպրոցում

Զոդ բանավան: Ճահճոտ, կիսաանապատ վայրում կառուցված բանվորական ավան, որը աճել, հասակ է առել անցած մի քանի տասնամյակների ընթացքում:

Բանավանում մեծ ու փոքր հիմնահարցերն ու խնդիրները շատ-շատ են՝ դեռևս խորհրդային ժամանակներից սկսած: Սակայն կրթական, մշակութային, հոգևոր-բարոյական կյանքը երբեք էլ չի ընդհատվել, չի խաթարվել՝ նույնիսկ անլույս, անկրակ ու անհաց ժամանակներում: Զոդում դպրոցն ու մանկապարտեզը գործել են անխափան: Կրթական ոլորտն այստեղ համընդհանուր հոգածության ներքո է, ու թեև մարզպետ և ԱԺ պատգամավոր Գրիգորյան եղբայրները մշտապես աջակցություն են ցույց տվել այս դպրոցին, բայց էլի խնդիրներ կան կարգավորելու:

Դպրոցը չունի կենտրոնական ջեռուցում, առհասարակ 1973 թվականից՝ շահագործման հանձնվելուց հետո այստեղ երբեք հիմնավոր վերանորոգում չի կատարվել, այլ միայն կոսմետիկ նորոգում է եղել:

Մինչդեռ 500-ից ավելի աշակերտ ունեցող դպրոցը պետք է գտնվի ավելի բարվոք պայմաններում: Վերջերս սույն դպրոցում մի գեղեցիկ, իմաստակից և բովանդակալից հանդիսության մասնակից եղա:

Դպրոցում բացվեց կար ու ձկն արդիական արհեստանոց, որը երկար ամիսների աշակերտների և ուսուցիչների հետևողական ու ջանադիր աշխատանքի արդյունքն է: Խոսքը վերաբերում է «Չեռնարկատիրական և քաղաքացիական կրթության» ծրագրի շրջանակներում

անցկացված մի գործընթացի, որը հովանավորվում է «Հայաստանի պատանեկան միություններ» կազմակերպության կողմից: Բանավանի դպրոցականները զարմանալի ոգևորությամբ մասնակից եղան վերոնշյալ ուսումնական և աշխատանքային գործընթացի բոլոր փուլերին: 7-ից մինչև 12-րդ դասարաններն ընդգրկող աշակերտները նախ դպրոցում ձևավորեցին «Առաջընթաց» հ/կ-ն, ապա հովանավոր կազմակերպությունից ստացած 150 հազար դրամաշնորհով ձեռք բերեցին կարի երկու մեքենա, թել ու ասեղ, կտորեղեն և այլ պարագաներ:

«Չեռնարկությունը մեր ձեռքերով» սո՛ւյն կարգախոսով դեռահասները լծվեցին գործի: Չեռնարկություն, որը մոտիկ ապագայում պետք է աճի, զարգանա և լրջագույն հաջողություններ ունենա: Չէ որ երեխաները վաղվա մեր հույսն են մահ ու հենց գործարարության ոլորտում:

Քսանմեկերորդ դարի այս ճանապարհի վրա պետք է կարողանալ և լավ գրական ճաշակ ունենալ, պատմություն և գրականություն ուսանել, միաժամանակ հմուտ գործարար լինել, կարողանալ հաջողությամբ դրամ վաստակել կյանքի ու պայքարի այս անողորմ հորձանուտում: Զոդ բանավանի դպրոցում սույն ճշմարտությունը լավ են յուրացրել թե՛ ուսուցիչները, և թե՛ աշակերտները:

Պատմության և հասարակագիտության շնորհաշատ ուսուցչուհի, բարետես ու առաքինի դաստիարակ Արև Մկրտչյանը տքնաջան, և ի վերջո, փայլուն ակորդով ավարտված աշխատանք էր կատարել իր սաների հետ մի

քանի ամիս շարունակ:

Աշակերտները նրան շատ են վստահում և հավատում, պատրաստ են միշտ ճշտապահությամբ կատարել նրա հանձնարարությունները:

Դպրոցի տնօրինությունը Հասանի Զադոյանի գլխավորությամբ հետևողականորեն ամեն ինչով աջակից է եղել սույն ծրագրին, բարենպաստ պայմաններ ստեղծել: Եվ ահա գեղեցիկ ու գերազանց ստացված արդյունքը: Նրբաճաշակ ձևավորված ու կահավորված սենյակը վերածվել է կար ու ձկն մասնագիտական արդիական արհեստանոցի, որը շատերի նախանձը կարող է շարժել: Բացման հանդիսավոր արարողությունը նույնպես լավ էին նախապատրաստել: Ինչ գեղեցիկ և հուզիչ օր ու պահ էր դա: Կարմիր ժապավենը կտրում է Արմինե Հովհաննիսյանը՝ «Հայաստանի պատանեկան միություններ» կազմակերպության գործադիր տնօրենը՝ նույն այդ երեխաների օգնությամբ և ծափողջույնի տարափի ներքո: Դպրոցական և աշակերտական կոլեկտիվի, ծնողների առջև խոսք են ասում հյուրերը՝ արտասահմանյան բարերարները: Գեղեցիկ հագուկապով մի խումբ աշակերտներ և աշակերտուհիներ ներկայացնում են իրենց գործունեության սկզբունքներն ու կարգախոսները, այդ ամենը միաժամանակ երևում է մեծ էկրանին: Հնչում է նաև երգն ու ասումները: Տողերիս հեղինակը մեծապես ազդված էր հանդեսի և նրա դերակատար պատանիների և աղջիկների ջերմ ու անմիջական ոգեղենությունից:

Ահա սույն դասն ու պատգամը, որ ստացանք Արարատի թիվ 5 միջն. դպրոցում կայացած հանդիպում-համընդհանրությունից, որը կատարված երկար ու ծիգ աշխատանքների ամփոփիչ հանրագումարն էր:

Արմեն ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Պատմաբան, հրապարակախոս

Արշիլ Գորկու բնապատկերները Նյու Յորքում

«Բոցավառ բնություն: Արշիլ Գորկի: Բնապատկերներ: 1946-47» ընդհանուր խորագրի ներքո Նյու Յորքի 69-րդ փողոցում գտնվող «Հաուզեր և Ուիրթ» պատկերասրահում նոյեմբերի 2-ին բացվել է աբստրակտ-էքսպրեսիոնիզմի հիմնադիր Գորկու ցուցահանդեսը, որը բաց է մնալու մինչև դեկտեմբերի 23-ը:

Նկարչի թոռան և Արշիլ Գորկի հաստատության նախագահ Սասկիա Սփենդերի կազմակերպած ցուցահանդեսում ներկայացվել է, ըստ «Միորո-Սփենդերի» վկայության, ավելի քան 50 բնապատկեր՝ ստեղծված Գորկու կյանքի ամենակրիտիկական ժամանակներում: Ցուցահանդեսը բացառապես նվիրված էր նրա հասուն գործերին, երբ ապրելով «Քրուքի Ռան ֆարմում» նա իր համար նորովի է բացահայտել բնության զարթոնքը, կարոտով հիշել իր մանկության տարիները Վանա լճի ափերին: Միջավայրին օտար լինելով նա իր ուրույն տեղն է զբաղեցրել ամերիկյան նկարչական արվեստի պատմության մեջ:

Ցուցահանդեսի առիթով հրատարակվել է նաև լուսանկարներով հարուստ մի գեղեցիկ ալբոմ: Նոյեմբերի 21-ին պատկերասրահի հրատակչատան գրադարանում տեղի է ունեցել Կոզիմա Սփենդերի «Առանց Գորկու» (Without Gorky) ֆիլմի ցուցադրումը:

«Անվերնագիր, 1944-45» մատիտանկար թղթի վրա

«Հովվերգություն», 1947 թ., յուղանկար

ՀԵՏԱԲԵՐԻ Է

«Անմեղ» դադապարտյալի ազնվությունը

Մի մեծ տոնի առթիվ Նեապոլի կառավարիչ հերցոգ դը Ասսին որոշեց օգտվել իր ավանդական իրավունքից և այդ օրը ներում շնորհել մի որևէ դատապարտյալի:

Հերցոգը եկավ բանտ և սկսեց բոլորի ներկայությամբ մեկ-մեկ զրուցել բանտարկյալների հետ, նպատակ ունենալով իմանալ նրանց դատապարտվածության պատճառները:

Բանտի բնակիչները, ասես խոսքերը մեկ արած, ամեն կերպ ուզում էին հերցոգին համոզել, որ իրենք կանոնավոր մարդիկ են և դատապարտվել են միայն ու միայն թյուրիմացաբար: Բազմաթիվ «անմեղների» մեջ միայն մեկը խոստովանեց, որ ինքը կատարել է հանցագործություն և ահա կրում է իր արժանի պատիժը:

- Այսպիսի հանցավոր մարդուն անհրաժեշտ է անհապաղ դուրս անել այստեղից,- կարգադրեց հերցոգը բանտապետին:- Չէ՞ որ նա կարող է հանցանքի մղել այս ամենը ու ազնիվ մարդկանց, եթե շարունակի մնալ այստեղ, նրանց հետ:

Այս ասելուց հետո հերցոգը ստորագրեց ճշմարտախոս բանտարկյալի ներման փաստաթուղթը:

Պադասխան ամբարտապանին

Մի անդաստիարակ երիտասարդ չարախնդորեն հարցրեց Բեռնարդ Շոուին.

- Այդ դո՞ւք եք հռչակավոր երգիծաբանը: Ճի՞շտ է, որ ձեր հայրը դարձակ է եղել:

- Այո՛,- ասաց գրողը:

- Իսկ ինչո՞ւ դուք նույնպես դերձակ չդարձաք:

- Դժվար է ասել՝ նախախնամություն է, թե կոչում: Եվ գուցե ուղղակի բախտի քմահաճույք: Ա՛յ, օրինակ, ձեր հայրը, կարծես, ջնջվեցին է եղել:

- Այո՛, իմ հայը ջնջվեցին էր,- հպարտորեն կրկնեց ամբարտապան երիտասարդը:

- Իսկ ինչո՞ւ դուք չդարձաք այդպիսին, սովորեցիք միայն ամբարտապանություն,- հարցրեց Շոուն:

Զվարճասեր բժշկի հայտարարությունը

Մի թուլուզցի զվարճասեր բժիշկ լրագրերից մեկում զետեղեց մի այսպիսի հայտարարություն. «Արտասահման մեկնելուս կապակցությամբ վաճառում եմ պատմական մի հազվագյուտ մասունք՝ Վոլտերի մանուկ ժամանակվա գանգը»:

Եվ ի՞նչ: Մի շաբաթվա ընթացքում այդ խելացի ու կատակասեր բժիշկը ստացավ ութսունչորս հարցում Վոլտերի մանուկ ժամանակվա գանգի գնի մասին:

Կոլումբոսի խորամանկությունը

Քրիստափոր Կոլումբոսը իր անձնակազմի հետ մեկ տարի ապրեց Յամայկայում: Աբորիգենները նրանց բարեխղճորեն սնունդ էին մատակարարում: Եվ հանկարծ բնկիները սկսեցին ավելի ու ավելի քչացնել սննդամթերքը:

Աստղագիտական աղյուսակներից Կոլումբոսը տեսնեց, որ 1504 թվականի մարտի 1-ին լինելու է Լուսնի խավարում: Նա կանչեց բնիկների առաջնորդներին և ասաց նրանց, որ իր աստվածները սարսափելի զայրացած են: Եվ երբ մարտի 1-ի գիշերը Լուսինն սկսեց շառագունել և խավարել, ցեղերի առաջնորդները սարսափի մատնվեցին:

Կոլումբոսը խավարման ողջ ընթացքում սպասում էր իր կացարանում, և երբ խավարումն ավարտվեց, իր մոտ կանչեց բնիկներին և ասաց, որ իր աստվածները ներել են նրանց: Եվ տեղացիները շարունակեցին կանոնավոր սնունդ բերել:

Սնկային կայծակ

Ճապոնացի ֆերմերների շատ սերունդներ, որոնք սունկ են աճեցնում, նկատեցին, որ այն տեղերում, որ հարվածել է կայծակը, սնկի բերքը որոշակիորեն աճում է: Պարզվում է, որ 100.000 վոլտ կայծակի ազդեցությամբ սնկի բերքը գրեթե կրկնապատկվում է: Այս երևույթի շուրջ հստակ բացատրություն չկա, միայն ենթադրություն, որ «ողջ մնացած» սնկերը վախենում են և արագացնում իրենց աճը:

Ինչպես է նշվում Նոր տարին աշխարհի փարբեր անկյուններում

Ամբողջ աշխարհում Նոր տարին սպասված տոն է թե՛ արևմուտքի, և թե՛ արևելքի երկրների համար: Սակայն տարբեր երկրներում տարբեր կերպ են նշում Նոր տարին: Սովորաբար Նոր տարվա տոնակատարությունները միմյանցից տարբերվում են հնուց եկող սովորույթներով և ավանդույթներով:

Օրինակ, Անգլիայում մեծ նշանակություն են տալիս Նոր տարվա գիշերը առաջին այցելուին: Այն պետք է անպայման լինի արական սեռի ներկայացուցիչ՝ իր հետ բերի ավանդական նվերներ, օրինակ, հաց՝ խոհանոցի համար, խմիչք՝ ընտանիքի գլխավորի համար և կամ ածուխ՝ որպես կրակը վառ պահելու խորհրդանիշ: Ըստ անգլիացիների՝ այս բոլորը ապահովում են հաջող տարի ամբողջ նոր տարվա ընթացքում:

Դանիայում ընդունված է Նոր տարվա գիշերը դռան առջև պահել կտորատված ափսեների կույտ: Սովորաբար կտորատված ափսեների կտորներ են չարտուն դանիացիներն իրենց ընկերների կամ բարեկամների դռան վրա, ո-

րոնք բարեկամության կամ եղբայրության խորհրդանիշ են: Որքան ավելի շատ են լինում կտորատվածները, այնքան ավելի մեծ է լինում դանիացիների ընկերների կամ բարեկամների թիվը:

Չինացիները շատ յուրօրինակ կերպ են դիմավորում Նոր տարին: Նրանք Նոր տարին նշում են ըստ չինական օրացույցի՝ տասներկուերորդ լուսնային օրացույցի քսաներեքերորդ օրը: Չինացիները սովորաբար իրենց մուտքի դուռը ներկում են կարմիր գույնով՝ խորհրդանշելով երջանկություն և լավ ապագա: Տոնակատարությունը տևում է մոտավորապես քսաներեք օր՝ մինչև հաջորդ տարվա առաջին լուսնային ամսվա տասնհինգերորդ օրը:

1873 թվականից ի վեր ճապոնիայում Նոր տարին նշվում է ըստ Գրիգորյան օրացույցի՝ հունվարի մեկին: Այս երկրում Նոր տարին հայտնի է «օշոգացու» (oshogatsu) անվամբ: Ճապոնացիները սովորաբար նախընտրում են Նոր տարին դիմավորել ընտանեկան միջավայրում: Նրանք մինչև Նոր տարվա գալը կարգավորում են իրենց ֆինանսական և մյուս խնդիրները: Ճապոնիայում

Նոր տարվա խորհրդանիշներ են՝ սոճու ճյուղը՝ խորհրդանշելով երկարակեցություն, բամբուկի ցողունը՝ որպես բարգավաճման խորհրդանիշ և ծաղկած սալորենու ճյուղը՝ խորհրդանշելով ազնվություն: Նկատենք, որ, այնուամենայնիվ, ճապոնիայում դեռևս որոշ տեղերում նշում են Նոր տարին ավանդաբար՝ այն նույն օրը, ինչպես չինացիները, կորեացիները կամ վիետնամացիները: Ընդունված է նաև Նոր տարվա կապակցությամբ երեխաներին ծրարով գումար նվիրելը: Նախքան ժամը 12-ին Նոր տարին ազդարարող զանգերի ղողանջը ընդունված է 108 անգամ հնչեցնել՝ զանգակներ՝ խորհրդանշելով, որ բոլոր 108 անհաջողությունները մնացել են ետևում:

Բրազիլացիները հավատացած են, որ ոսպը ապահովում է բարեկեցություն և բարգավաճում: Նրանց մոտ ընդունված է Նոր տարվա գիշերը մատուցել հատիկաընդեղենով ապուր կամ բրինձ:

Ավստրիայում հաջողության խորհրդանիշ է մատուցված խոճկորը, իսկ քաղցրավենիքի բաժնի հետ մատուցված անանուխի պաղպաղակն էլ

ապահովում է լավ ապագա:

Գերմանացիների մոտ տարածված է Նոր տարվա նախօրեին սառը ջրի մեջ հալեցրած կապար ընկղմելը: Արդյունքում ստացված կապարի գծագրությամբ «որոշվում է» ապագան: Օրինակ, սրտածև գծագրությունը կանխատեսում է ամուսնություն, շրջանածև կապարն էլ խոստանում է հաջողություն:

Իսպանացիները հավատացած են, որ ժամը տասներկուսին հնչող 12 զանգերի ղողանջին համապատասխան խաղողի 12 հատիկների ուտելը կբերի հաջողություն և երջանկություն:

Գիշտ է, մենք նշեցինք միայն մի քանի երկրների Նոր տարվա ավանդական տոնակատարությունների մասին, սակայն ակնհայտ է, որ ամեն մի երկրի և մշակույթի բնորոշ են յուրօրինակ ավանդույթներ, որոնք շատ հաճախ գալիս են դարերի խորքից: Սակայն ինչպիսի բնույթ էլ ունենան Նոր տարվա տոնակատարությունները, մեկ բան ակնհայտ է, որ բոլորը մեծ ակնկալիքներով են սպասում Նոր տարվա գալուն: Եվ, ուրեմն, այս Նոր տարին խաղաղություն, բարգավաճում և հաջողություն բերի մեր ժողովրդին:

ՀԻՆ ԵԳԻՊՏՈՍ

Ի՞նչ չգիտեինք մենք

Թվում է, թե հին աշխարհի այնպիսի «հսկաների», ինչպիսիք են Հին Հունաստանը կամ Հին Եգիպտոսը, մենք, շնորհակալություն հնագետներին, գիտեինք ամեն ինչ: Սակայն պարզվում է, որ չգիտեինք շատ բան:

Եգիպտոսը հիրավի անվանում են «քաղաքակրթության օրրան»: Չէ որ հենց այս հին պետության մեջ են դարձել առաջ կատարվել հայտնագործություններ, որոնք մենք կիրառում ենք մինչ օրս:

Այսպես, օրինակ, այստեղ են հայտնագործվել օձառը, ատամի մածուկը, սամրը, մկրատը, փխտահանիչը և անգամ բարձրակրունկ կոշիկները... Եվ, այնուամենայնիվ, Հին Եգիպտոսում կան այլ հետաքրքրական փաստեր, որոնք ծանոթ են ոչ բոլորին:

Օրինակ, Եգիպտոսում կառուցված առաջին բուրգը եղել է Ջոսեր փարավոնի բուրգը, որը կառուցվել է մ.թ.ա. 2600-ական թվականներին: Եվ, ի տարբերություն Քեոփսի նշանավոր բուրգի, այն եղել է աստիճաններով: Սկզբնապես այն շրջապատված էր 15 դարպասներով պարսպով, որոնցից բացվում էր միայն մեկը:

Եգիպտոսում սրբորեն հավատում էին, որ փարավոնները Հոր աստծո երկրային մարմնավորում են: Այս էր պատճառը, որ գերագույն իշխանությունը պատկանում էր տղամարդկանց: Սակայն մի անգամ գահին բազմեց կին փարավոն՝ հաթշեպսուտը, ով քրմերի կողմից ներկայացվեց որպես Ամոն աստծո դուստր: Բայց, այնուամենայնիվ, բազմաթիվ պաշտոնական արարողությունների ժամանակ նա ներկայացնում էր տղամարդու հագուստով և արհեստական մորուքով:

Եգիպտացիներն առաջինն աշխարհում հնարեցին

սպիներով ակները: Դա էր պատճառը, որ Եգիպտական մարտակառքերը թեթև և մանևրելի էին:

Երկիր մոլորակի վրա առաջին մարդիկ, ովքեր սկսեցին նշանի մատանիներ կրել մատնեմատի վրա, հենց Եգիպտացիներն էին: Այս սովորույթը հետագայում փոխ առան հելլենները և հռոմեացիները:

Հին Եգիպտոսում տան գլխավորը մայրն էր: Ավելին, նույնիսկ ծննդաբերությունը կատարվում էր միայն մայրական կողմով: Թեև մայրիշխանությունը որպես այդպիսին գոյություն չուներ: Կինը ուներ մեծ իրավունքներ: Օրինակ, Եգիպտոսիները կարող էին առաջինը նախաձեռնել ամուսնալուծությունը:

Հենց Հին Եգիպտոսում է գրվել առաջին պաշտոնական կտակը: Դրա հեղինակը հաֆթե փարավոնի որդիներից մեկն էր: Այդ փաստաթուղթը գրվել է մոտավորապես մ.թ.ա. 2601 թվականին:

Հին Եգիպտոսում զարգացած էր փոստային ծառայությունը: Նամակները՝ նշված հասցեներով, նրանք ուղարկում էին վարժեցրած աղավիններով:

Եգիպտական բժիշկները «առաջադիմել» էին նույնիսկ այսօրվա չափանիշներով: Նրանք իրականացնում էին ամենաբարդ վիրահատություններ, ասենք, օրգանների պատվաստում կամ սրտի պրոբլեմների վիրահատական կարգավորում: Բոլոր այս գիտելիքները և ունակությունները, դժբախտաբար, կրակի ճարակ դարձան Ալեքսանդրյան գրադարանի հետ միասին:

Եգիպտացիների սննդի մեջ գլխավորը հացն էր, իսկ խմիչքը՝ գարեջուրը: Մեծահարուստների գերեզմաններում հանգուցյալների կողքին թաղում էին գա-

րեջրի ստացման սարքեր, որպեսզի մեղմեցվեին հագեցնեն իրենց ծարավը:

Հին Եգիպտոսի պատմության սկիզբն ընդունվում է մ.թ.ա. 3200 թվականին: Այս ժամանակ էր, որ տիրակալ Մենեսը կարողացավ միավորել Վերին և Ներքին թագավորությունները: 341 թվականին մ.թ.ա. Եգիպտական փարավոններին փոխարինեցին սկզբում պարսից, ապա Պտղեմեոսի արքայական տան տիրակալները: Այդպիսիներից է Կլեոպատրա թագուհին, որը հույն էր և չգիտեր Եգիպտական լեզուն:

Հիերոգլիֆների լույս աշխարհ գալու ժամանակը, մ.թ.ա. 3000 թվականն է: Հաշվվում էր մոտ 700 ինքնատիպ հիերոգլիֆներ, որոնք կարող էին ծառայել ինչպես պարզապես տառ, այնպես էլ բառ և անգամ նախադասություն:

Եգիպտացիները և շումերները առաջին ժողովուրդներն էին, որոնք առաջինը օգտագործեցին գուլթանը մ.թ.ա. 4000 թ.: Գուլթանը խոշորագույն հայտնագործություն էր և միացած Նեղոսի պարբերական հեղեղումների բերած տիղմի հետ, խթանեցին գյուղատնտեսությունը:

Եգիպտացիները առաջինը սովորեցին պատրաստել բետոն՝ փշոված քարի հետ նրանք խառնում էին տիղմի հետ և ստանում բետոն:

Չինացիները մեկընդմիջ տիղմեցին աշխարհը մոտավորապես մ.թ.ա. 140 թվականին՝ հայտնագործելով թուղթը: Սակայն քչերը գիտեն, որ դրանից հազար տարի առաջ Եգիպտացիները օգտվում էին թղթի պապիրուսի տարբերակով: Պապիրուսի արտադրության պրոցեսը խիստ գաղտնի էր պահվում, ոչ մի տեղ գրառված չէր և ի վերջո կորսվեց, քանի դեռ դոկտոր Գասան Ռազաբը այն նորից հայտնաբերեց 1965 թվականին:

Եգիպտոսի ամենանշանավոր փարավոն Ռամզես Երկրորդը երկիրը կառավարեց 70 տարի (մ.թ.ա. 1279-1213 թթ.): Այդ ընթացքում փոխվեց Եգիպտացիների մի քանի սերունդ: Այդ էր պատճառը, որ նրանք հաստատ հավատում էին, որ իրենց տիրակալը անմահ աստվածություն է:

Գիտություն

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ՏԵՐ-ԳԵՐԵԲԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14, 077 31 63 76

Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 20.12.2017 թ.:

"ТІТҮТҮОН" ("Найка") газета НАН РА